

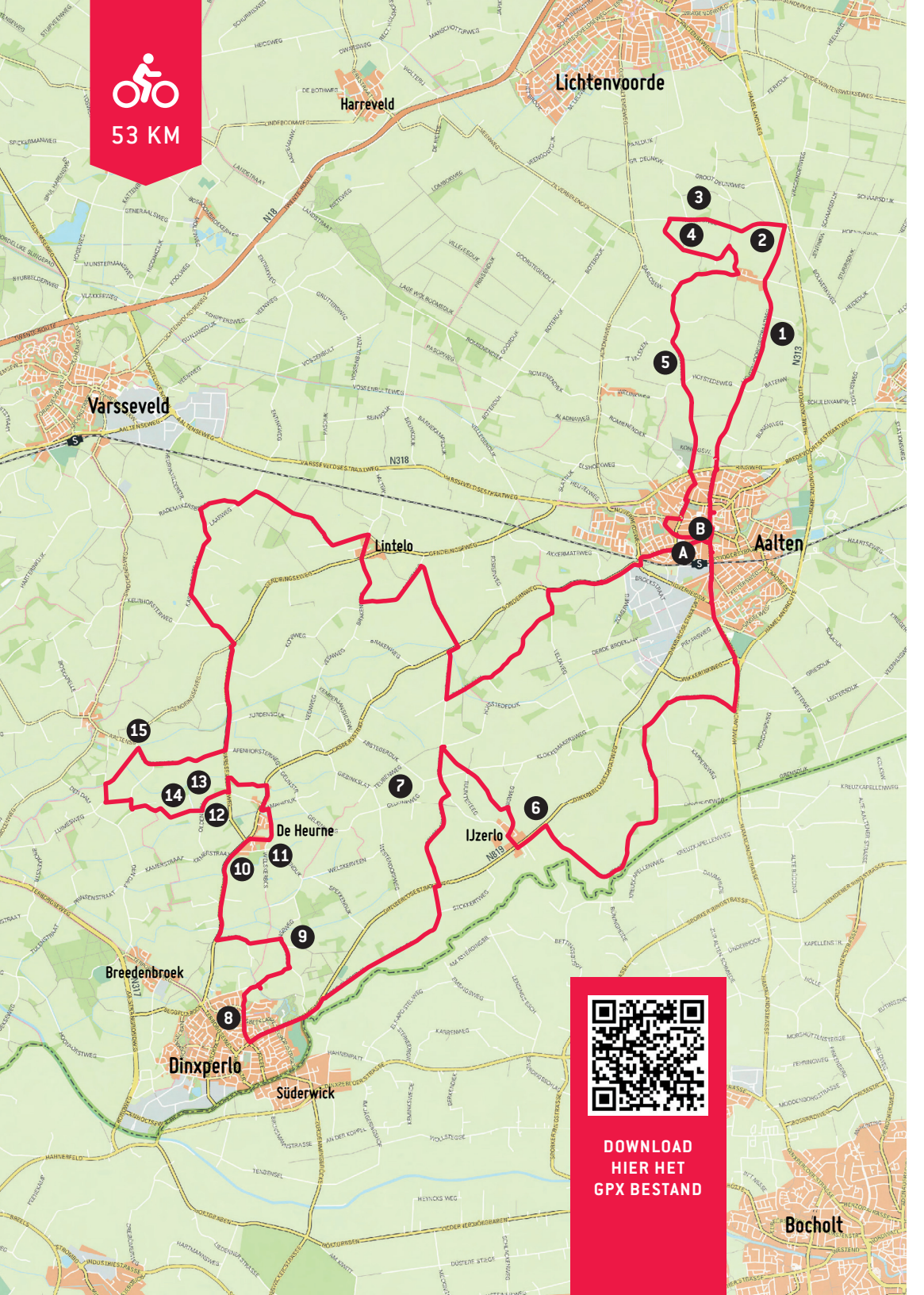
53 KM

Onderduikroute

GEMEENTE AALTEN | AFSTAND 53 KM

53 KM

DOWNLOAD
HIER HET
GPX BESTAND

Bocholt

GEMEENTE AALTEN

ONDERDUIKROUTE

De Tweede Wereldoorlog heeft ook in de gemeente Aalten zijn sporen achtergelaten. Tal van verhalen worden tot de dag van vandaag verteld, opdat wij de waarde van onze vrijheid niet vergeten. Bijzonder in de gemeente Aalten zijn de verhalen over het onderduiken. Want tijdens de oorlogsjaren behoorde 20% van de Aaltense bevolking tot onderduikers. Op de hele Nederlandse bevolking bedroeg dat percentage gemiddeld 5%. Deze fietsroute leidt u langs onderduiklocaties en vertelt u de persoonlijke verhalen.

EVACUEES SCHEVENINGEN IN AALTEN

Nationaal Onderduikmuseum

Grenslanmuseum

ROUTEBESCHRIJVING

ONDERDUIKROUTE

Vertrekpunt Aalten: Markt 12, Nationaal Onderduikmuseum

Vertrekpunt Dinxperlo: Markt 1, Grenslandmuseum (beginnen bij punt 14)

- 1 Vanaf het Nationaal Onderduikmuseum rechtsaf richting Markt
- 2 Rechtsaf, Landstraat
- 3 Weg vervolgen, linksaf naar Lichtenvoordsestraatweg
- 4 Lichtenvoordsestraatweg volgen tot knooppunt **41**. Bij huisnummers 72-74 Noodwoning, boerderij Het Bokkel **[1]**
- 5 Vanaf knooppunt **41** naar knooppunt **40**
- 6 Nijhofsweg, Boerderij de Scheper **[2]**, Schuilplek Nijhof & Monument **[3]** en Boerderij 't Heggeltje **[4]**
- 7 Van knooppunt **40** naar knooppunt **44**
- 8 Barloseweg Boerderij en Schuilplek 't Ruwhof **[5]**
- 9 Vanaf knooppunt **44** → **46** → **61** → **27**
- 10 Van knooppunt **27** naar knooppunt **60**
- 11 Dinxperlosestraatweg, Landbouwloods onderduikplek 'De Bark' **[6]**
- 12 Van knooppunt **60** naar **70** Verderop ligt de Gelkinkweg, waar vroeger Boerderij 'De Bark' stond **[7]**
- 13 Tussen knooppunt **70** en knooppunt **71** bevindt zich het Grenslandmuseum **[8]**
- 14 Terug naar knooppunt **70**, dan naar **12**
- 15 Rechtsaf, Kalverweidendijk volgen tot Hoge Heurnseweg
- 16 Linksaf, langs Onderduikplek Hoge Heurnseweg 3 **[9]**
- 17 Linksaf Stegerdijk, naar Lage Heurnseweg
- 18 Rechtsaf langs Smid Lammers **[10]**
- 19 Weg vervolgen tot D.H. Keuperweg
- 20 Rechtsaf langs Illegale Drukkerij **[11]**
- 21 Weg vervolgen tot Keizerweg
- 22 Linksaf, Keizerweg vervolgen tot Nijmansdijk
- 23 Naar knooppunt **11**
- 24 Langs Schuilplek Fijenhuis **[12]**, Onderduikplek Giebink **[13]** en Onderduikplek De Krommenhorst **[14]**
- 25 Van knooppunt **11** → **57** → **96**, langs Boerderij De Roesse **[15]**
- 26 Vanaf knooppunt **96** → **94** → **42** → **68** → **52** → **59**
- 27 Van knooppunt 59 Tammeldijk volgen tot Veldweg
- 28 Linksaf Veldweg volgen tot Sonderweg
- 29 Rechtsaf Sonderweg volgen tot Nijverheidsweg
- 30 Linksaf Nijverheidsweg volgen tot rotonde
- 31 Rechtsaf via Admiraal de Ruyterstraat naar Dijkstraat
- 32 Linksaf via Dijkstraat en Landstraat terug naar Markt

Op loopafstand van het Onderduikmuseum vindt u locatie **A. Westerkerk, razzia op onderduikers** en locatie **B. Dokter der Weduwen**. Twee plekken met indrukwekkende verhalen. Parkeer de fiets en bezoek ze te voet.

DE OORSPRONKELIJKE
ONDERDUIKRUIMTE OP
DE ZOLDER VAN MARKT 12
EN DE SCHUIKELDER
ZIJN NOG BEWAARD EN
TOEGANKELIJK.

VERTREKPUNT MARKT 12

NATIONAAL ONDERDUIKMUSEUM

Herinneringsplek / Museum / Onderduikplek en Schuilkamer

In dit pand woont tijdens WO II de familie Kempink met twee kinderen. De voorkamer is gevorderd door de nazi's als Ortskommandatur en op zolder zitten onderduikers (de oorspronkelijke onderduikplek is er nog!). In de kelder van het huis schuilt de buurt bij de vele bombardementen. Interactief kunnen ook de verhalen ontdekt worden van het 'onderduikersdorp' Aalten, waar één op de vijf een onderduiker is.

Speciale aandacht is er voor Jan Wikkerink (1896-1982) die als 'Ome Jan' leider is van het georganiseerde verzet. Hij helpt ontsnapte krijgsgevangenen en neergeschoten piloten

ontvluchten via België naar Engeland. Samen met 'Tante Riek' uit Winterswijk richt hij in 1942 de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO) op en helpt waar hij kan Joodse onderduikers.

Op 15 oktober 1944 wordt hij samen met twee onderduikers in zijn huis in Aalten opgepakt. Diezelfde middag bevrijdt het verzet hem en duikt hij onder om zo het verzet voort te zetten. Direct na de bevrijding bezoekt koningin Wilhelmina Ome Jan en zijn familie en wordt hij in Rotterdam geridderd. Hij ontvangt vele erkenningen zoals de eremedailles van de Franse president de Gaulle en de Amerikaanse president Eisenhower.

Noodwoning

Nood, angst, allebei bang
Met z'n twee ondergedoken
In stilte woorden onuitgesproken
De wereld daarbuiten blijft ver
Klein huisje, donkere zolder
Het is koud, het is klein
Allemaal knallen, allemaal branden
Het is donker, het is somber
Kogelgaten, bomscherven
We zijn zo alleen
Bommen, vliegtuigen, geallieerden, Duitsers
Alles wordt vernietigd

Het Bokkels kippenhok staat nog
Het kippenhok beschermt nog

Gina Marie Stemerding

Schuilen

Al lijkt de oorlog bijna voorbij,
het gevaar nog niet geweken.
Overal soldaten en vliegtuigen in de lucht.
Een meester die met zijn kinderen vlucht.
In de sterkste kelder, met velen op zoek
naar veiligheid.
Een doffe dreun, de laatste bom daarbij
komen bijna allen om.
De bevrijding zo dichtbij, maar nooit zo ver.

Novin Mateman

1 BOERDERIJ HET BOKKEL Lichtenvoordsestraatweg 72/74

Op het erf van deze boerderij staat nog een noodwoning, die is gebouwd nadat op 26 maart 1943 de boerderij in vlammen opging omdat geallieerde gevechtsvliegtuigen hun bommen moesten laten vallen. Ook staat op het erf een kippenhok, in de vorm van een klein huisje. Tijdens de winter van 1944-1945 zitten hier twee Franstalige Belgen ondergedoken. Zij slapen op het zoldertje dat zich nog steeds in dit kippenhok bevindt. De kogelgaten in het hok vormen een blijvende herinnering aan de oorlogsjaren.

2 BOERDERIJ DE SCHEPER Nijhofsweg 1

Jan Ligterink is lid van de LO in de Achterhoek. Op zaterdag komen onderduikers uit Barlo regelmatig naar deze boerderij. Er worden wapens van wapendroppings in elkaar gezet en verborgen in de klompenmakerij. Op een nacht komen Duitse militairen de klompenfabriek binnen, terwijl ze er bezig waren de wapens in elkaar te zetten. Snel wordt alles verborgen, terwijl Jan Ligterink de militairen alvast tegemoet gaat. Hij verklaart dat ze aanwezig zijn omdat ze 's nachts klompen mogen maken voor de Duitsers. In het kantoortje zit ondertussen iedereen stijf van angst af te wachten, maar de militairen gingen het kantoortje voorbij...

3 SCHUILPLEK NIJHOF EN MONUMENT Nijhofsweg

Na de bevrijding vinden er op Goede Vrijdag 30 maart 1945 beschietingen plaats door de geallieerden op vluchtende Duitse militairen. Omdat het nog altijd onveilig is, stuurt hoofdonderwijzer Weenink zijn vijf kinderen naar de schuilkelder bij de familie Nijhof. In de schuilkelder, de veiligste in de

omgeving, zit ook het echtpaar Elfers, (evacués uit Den Haag) en het echtpaar Nijhof met hun dochter Wanda. Uitgerekend de laatste bom valt om half vijf 's middags op de schuilkelder. Alleen het echtpaar Nijhof en hun dochter overleven de inslag. Deze gebeurtenis zorgt voor een diep verdriet onder de gemeenschap.

4 BOERDERIJ 'T HEGGELTJE Neethweg 1 (te zien vanaf Nijhofsweg)

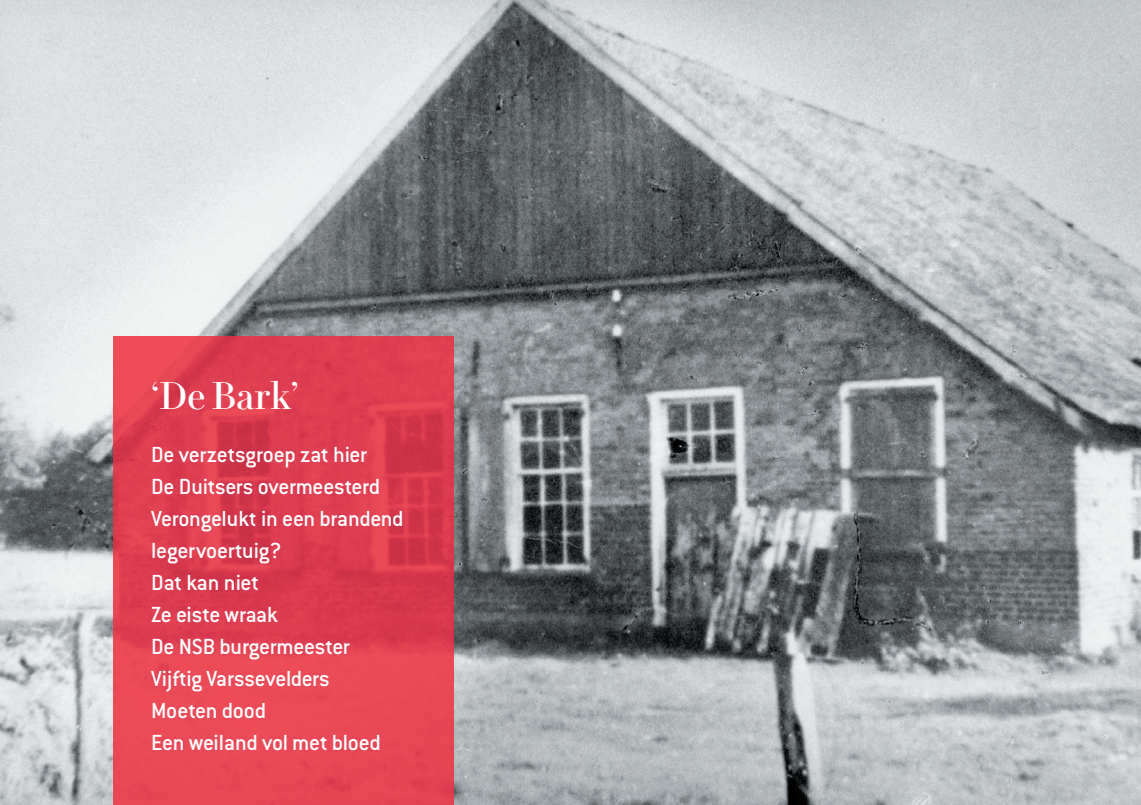
Vanaf 1943 zit hier het joodse jongetje Wim Abas ondergedoken, van het ene op het andere moment. Hij begrijpt er niets van. Wim is slechthorend en kent niets van het gesproken dialect. Na de bevrijding keert hij terug naar Rotterdam. Hij herinnert zich de onderduikperiode als een droom, niet wetende wat echt gebeurd is en wat niet. Jaren later keert hij terug om zijn onderduikadres op te zoeken.

5 BOERDERIJ EN SCHUILPLEK 'T RUWHOF Barloseweg 1

Boerderij 't Ruwhof is een bolwerk van het verzet. Hier is de wapenopslag van de Aaltense Knokploeg (KP) ondergebracht. Ook worden er vanaf augustus 1943 persoonsbewijzen en arbeidsbewijzen (Z-kaarten) vervalst. Door verraad wordt in oktober 1944 de boerderij overvallen door de Duitse SD en Wehrmacht. Iedereen ontkomt en de familie duikt onder. De Duitsers bouwen de boerderij om tot werkplaats voor oorlogsvoertuigen en plaatsen er luchtafweergeschut en veldgeschut. Bij de Bevrijding van Aalten, Goede Vrijdag 30 maart 1945, wordt de boerderij in brand geschoten door de Geallieerden omdat er nog Duitsers verblijven. Op deze betekenisvolle plek is het particuliere museum 'Oorlogscollectie 40-45' te bezichtigen. Op www.aalten40-45.nl zijn de openingstijden te vinden.

'De Bark'

De verzetsgroep zat hier
De Duitsers overmeesterd
Verongelukt in een brandend
legervoertuig?
Dat kan niet
Ze eiste wraak
De NSB burgermeester
Vijftig Varssevelders
Moeten dood
Een weiland vol met bloed

6 LANDBOUWLOODS DE BARK

Dinxperlosestraatweg

Nadat hun opslagplaats door de Duitsers is ontdekt en leden van verzetsgroep 'De Bark' in februari 1945 vier Duitse militairen hebben opgehangen, besluit men de spullen over te brengen naar de landbouwloods aan de Dinxperlosestraatweg. Deze loods staat vol met zakken graan. Ze maken een luik in de vloer, waarna er ongeveer 30 man tijdelijk onder de vloer leeft tot de bevrijding op 30 maart. Later wordt nog een dagboek teruggevonden van één van de verzetsleden.

7 BOERDERIJ DE BARK

Gelinkweg

Een Duitse verkenningseenheid inspecteert de leegstaande boerderij 'De Bark'. De gewapende verzetsgroep (KO) die er zit, neemt geen risico en overmeestert de vier Duitse militairen. Ze besluiten hen te doden en een ongeluk te ensceneren, waarbij ze zijn verongelukt in een uitgebrand legervoertuig. De Duitsers doorzien dit echter en eisen wraak. De NSB-burgemeester van Varsseveld moet vijftig inwoners aanwijzen om te fusilleren. Hij zorgt - in plaats van de bewoners van Varsseveld - voor 46 politieke gevangenen uit de gevangenis 'De Kruisberg' in Doetinchem.

Op 2 maart 1945 worden deze in vrachtauto's naar de plek gebracht waar de auto met de vier Duitse officieren gevonden is. In een korenveld op de Rademakersbroek, achter de boerderij van de familie Kraaijenbrink, worden ze door een vuurpeloton doodgeschoten. Boeren uit de omgeving moeten de dode lichamen naar de begraafplaats brengen. De akker kleurt rood van het bloed.

8 GRENSLANDMUSEUM

Markt 1

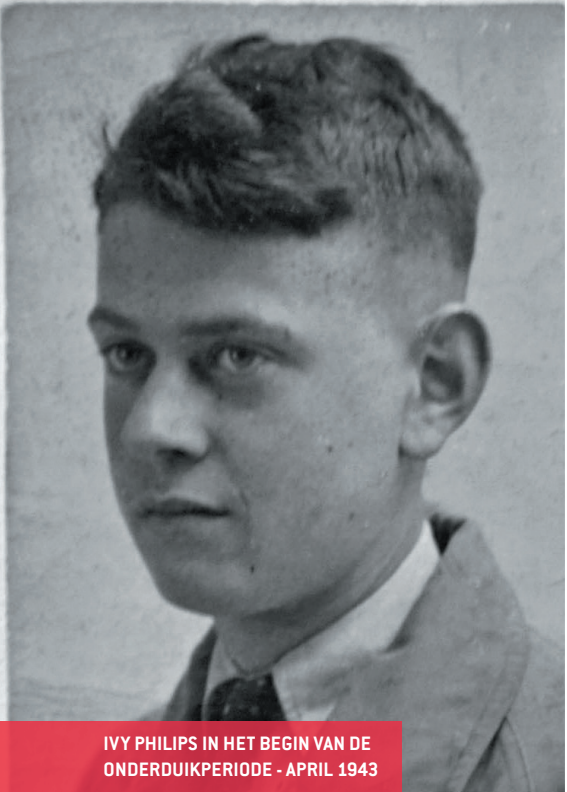
In het Grenslandmuseum is een overzicht te zien van het leven aan de grens. Foto's tonen wat er zich tijdens WOII in het grensdorp afspeelt. Op vrijdag 20 mei 1988 is op het Marktplein een gedenksteen onthuld, ter nagedachtenis aan het feit dat 50 jaar geleden (1938) de Nederlands-Duitse grens werd gesloten voor vluchtelingen uit Nazi Duitsland. De toenmalige burgemeester van Dinxperlo, de heer mr. H.J. Verbeek onttrekt zich aan dit verbod en helpt vluchtelingen van Joodse afkomst aan al of niet tijdelijke verblijfsvergunningen en aan identiteitsbewijzen.

9 ONDERDUIKPLEK

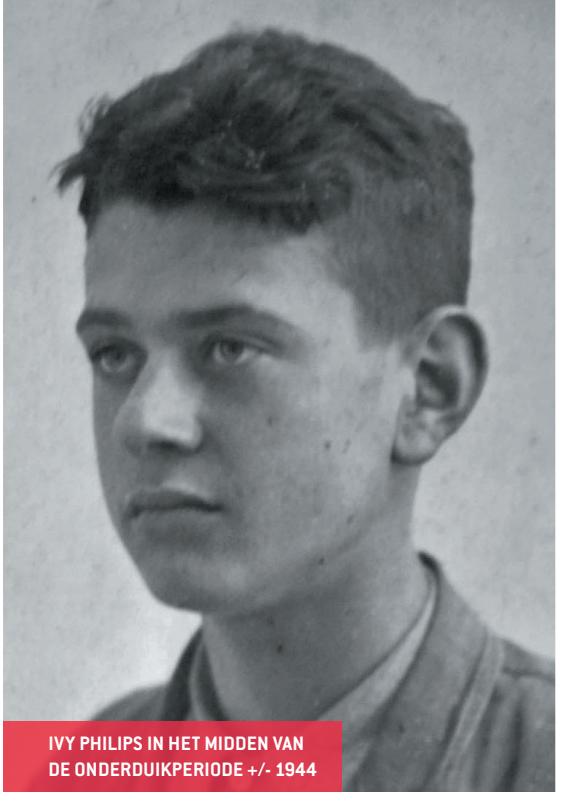
Hoge Heurnseweg 3

Op dit adres is in de oorlog een schuilplek gemaakt achter de koeien; op het stalpad wordt een blinde muur gemetseld. Het smalle gangetje erachter is vanaf de zolder bereikbaar en geeft plek aan 5 rechtopstaande mensen. Door een raampje aan de buitenzijde (er moeten losse stenen weggehaald worden) worden de mensen van eten voorzien. Ook in de bongerd is een onderduikplek voor 15 personen.

Om ruimte te sparen hangt er aan de zolder van deze schuilkelder een wieg met daarin een 'kleine onderduiker'. Angstige momenten beleeft men als er recht voor het huis een Duitse vrachtwagen met munitie strandt door bandenpech. Gelukkig worden ze niet ontdekt.

IVY PHILIPS IN HET BEGIN VAN DE ONDERDUIKPERIODE - APRIL 1943

IVY PHILIPS IN HET MIDDE VAN DE ONDERDUIKPERIODE +/- 1944

Foto: Dina Geurink ©

10 SMID LAMMERS

Lage Heurnseweg 50

Na de capitulatie van Nederland wordt het leven van de Joodse burgers onmogelijk gemaakt. Nadat haar ouders bij een razzia uit hun huis in Arnhem waren weggevoerd duikt de 17-jarige Elisabeth Sophie Frankenhuis (Bettie) onder. Als Wilhelmina van Silfhout (Willie) zit ze met David Spanjer ondergedoken op de hooizolder van smid Lammers in De Heurne. Bij een razzia vluchten ze via het 'vluchthok' naar de kerk. Ze komt terecht bij Arend Jan Ruesink (die ze vanaf toen 'papa' noemt) en zijn dochter Dora. Samen met Dora slaapt ze in het hooi. "Papa haalde dan de ladder weg, die voor het toegangsluik naar de hooizolder stond. Mocht er een overval komen zou Dora zeggen "dat ze't nog in bedde dee" en daarom daar moest slapen van haar vader."

11 ILLEGALE DRUKKERIJ

D.H. Keuperweg 4

Op deze boerderij wordt het illegale blad "De Vrije Koerier" gestencild met voornamelijk nieuwsberichten van de BBC en Radio Oranje. De ontdekking van de drukkerij door de Duitsers, leidt tot de arrestatie van 34 willekeurige Dinxperloërs door de SD. Van hen worden 32 personen naar werkkamp Marl-Huls bij Recklinghausen gedeporteerd.

12 SCHUILPLEK FIJENHUIS

Varsseveldseweg 9

Bij de familie Oversteeg maakten de onderduikers gebruik van de schuilkelder van de familie Luimes (Fijenhuis), aan de overkant. Voor de schuilkelders wordt stro gebruikt dat door de landbouwers bij de Heurnse landbouwloods wordt gebracht. De onderduikers bij Oversteeg vermaken zich met handenarbeid. Zo maken zij kleine rammelaars, worden er

schapen geschoren en spinnen ze wol om kleding te breien. Wim Groot Nibbelink van 'De Roesse': "Ik droeg in de oorlog een gebreide onderbroek van onze eigen schapen". Regelmatig zijn er op zondagen kerkdiensten in de boerderijen in- en rondom de lemenhorst waar veel onderduikers naartoe gaan.

13 ONDERDUIKPLEK GIEBINK

Oldenhofsdijk 3

Tijdens de oorlog vinden zo'n 30 mensen een onderduik- en schuilplek in de boerderij en in de grote schuilkelder voor het huis, dichtbij de spoorlijn. Al deze mensen worden van eten voorzien door mevrouw Luijmes! De machinist van de trein Varsseveld-Dinxperlo stopt regelmatig voor een kopje koffie en een praatje. Ook worden er wel eens kolen 'achtergelaten'.

14 ONDERDUIKPLEK DE KROMMENHORST

lemenhorst 4

In het toen nog uitgestrekte en moeilijk bereikbare gebied de lemenhorst, met veel houtwallen, diepe sloten en woeste akkerranden, kunnen onderduikers zich goed in het land verschuilen. In twee 'veeschuurtjes' verblijven twee Joodse families uit Dinxperlo. De familie Ter Horst van 'De Krommenhorst' zorgt voor de familie Baruch, die hier een groot deel van de oorlog verblijft. Als bezigheid beschilderen de onderduikers houten autootjes die gemaakt zijn door timmerman Westerveld uit Breedenbroek.

15 BOERDERIJ DE ROESSE

Apenhorsterweg 1

Als vader Philips op weg naar Westerbork hem aanspoort onder te duiken en er een oproep

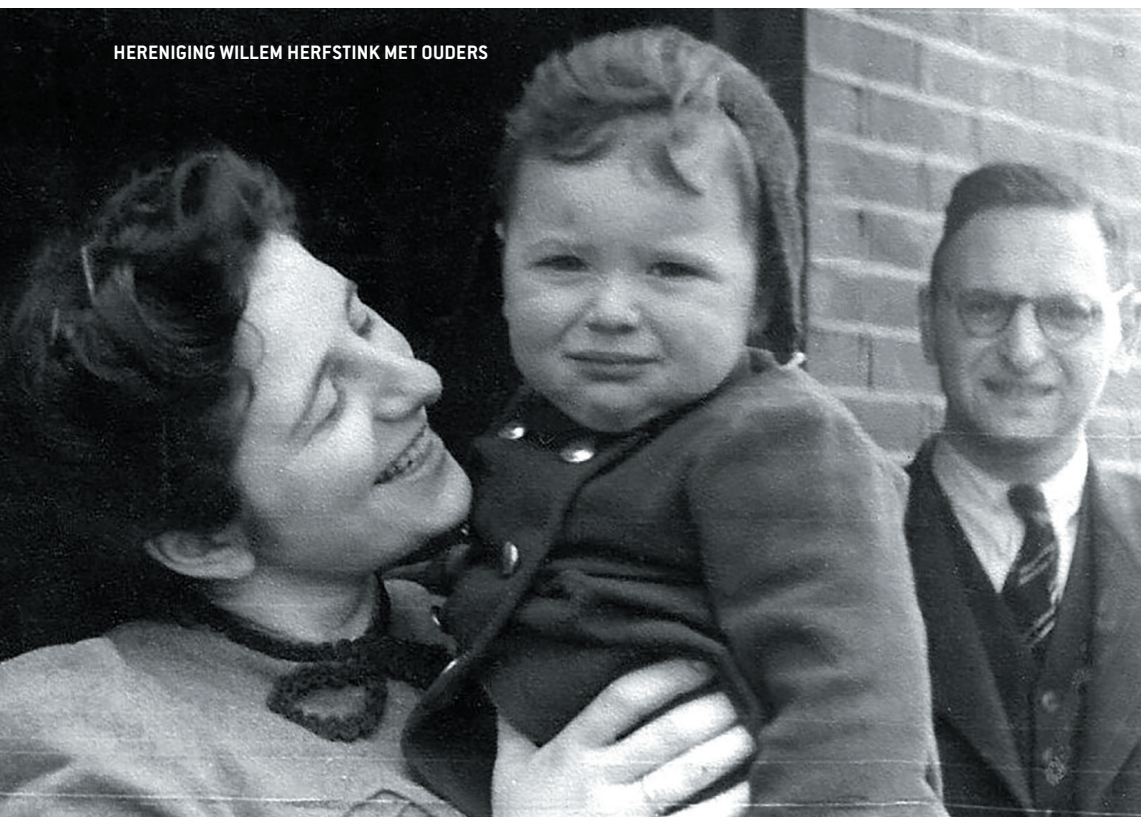

‘zoon van
de herfst’

KONINGIN WILHEMINA BIJ HUIZE WIKKERINK

HERENIGING WILLEM HERFSTINK MET OUDERS

komt voor hem, zijn moeder en broertje, fietst de Joodse Ivy met een vriendje van Zutphen naar de Achterhoek. Ze zijn pas 15 jaar als ze via de 'dames Jolink' en 'Ome Jan' in 1943 bij boerderij 'De Nieuwe Roesse' aan de Apenhorsterweg in De Heurne terechtkomen. Tegen de familie Groot-Nibbelink-Harmeling zeggen de jongens dat ze student zijn en zich niet wilden melden. Ivy, met een (slecht) vervalst paspoort, is blond met lichtblauwe ogen, maar Frits oogt donker. Hij vertrekt later uit voorzorg als het regime gevaarlijker wordt. Samen met Wim Harmelink, de ondergedoken neef van de boerin werkt Ivy als knecht op de boerderij. Hij burgert snel in De Heurne in als Jan Klinkenberg, 'Jan van de Roesse'. De jongens slapen in de even verderop gelegen schuur van de familie Kwerreveld op de boerderij 'De Kiewiet'. Ivy heeft veel meegeemaakt en altijd, ook in de oorlog aantekeningen gemaakt. Zijn levensverhaal 'Hallo, ken je mij niet meer?' is in 2015 uitgegeven.

A WESTERKERK, RAZZIA OP ONDERDUIKERS

Hogestraat 41

De bezetter is er doorgaans op zondag niet, maar komt op 30 januari 1944 met een razzia naar onderduikers die zich veilig wanen in de vier kerken in Aalten. In de Hervormde kerk vraagt de dominee bij de aanvang van de dienst of de mannen tussen 19 en 23 jaar de kerk willen verlaten. De kerkgangers van de Oosterkerk worden eveneens vooraf gewaarschuwd. De Westerkerk en de Christelijk Gereformeerde Kerk aan de Berkenhovestraat worden echter tijdens de dienst omsingeld door SS-ers. In de Westerkerk proberen de mannen boven het koor te komen. Helaas zakt op het eind de organist door het plafond waardoor ze worden ontdekt en weggevoerd. In totaal zijn er 48 mannen opgepakt. Zij worden afgevoerd naar het Oranjehotel in Scheveningen en concentratiekamp Amersfoort met de beruchte kampkommandant Kotälla. Gerrit

Hoopman (19 jaar) ontsnapt. Hij krijgt van een evacu e, mevrouw Visser-Taal uit Scheveningen, haar overrok, schouderdoek en hoofdijzer en ontsnapt in klederdracht op een herenfiets.

B DOKTER DER WEDUWEN

Landstraat 41

Vanaf het begin van de oorlog helpt dokter Joop der Weduwen onderduikers en onderhandelt hij met de Duitsers om de beroerde situatie van de gevangenen in Bocholt en Rees aan de orde te stellen. Op 23 januari 1945 gaat hij weer naar de Duitse autoriteiten in Den Haag maar op de terugweg wordt hij vanuit de lucht beschoten en komt om. De dokter, zijn assistent Piet Hogenkamp en de familie Wikkerink hebben onder meer de Joodse familie Jedwab geholpen. Op 21 september 1943 's ochtends om vier uur trof Jan Wikkerink op de stoep van zijn huis een kartonnen doos aan met daarin een pasgeboren baby. Het was de zoon van Lena Jedwab-Kropveld en voorganger rabbi John Jedwab. Beiden waren ondergedoken in Lintelo. Omdat de baby een extra gevaar vormde met NSB-ers als burens, regelde Ome Jan de zaak met dokter Der Weduwen en diens assistent Piet Hogenkamp. Dela, de vrouw van Ome Jan, meldt het aan als Willem Herfstink: 'zoon van de herfst' met een verwijzing naar koningin Wilhelmina. Gemeentearts Knol verklaart de baby zuiver Arisch (niet besneden). Het echtpaar Jedwab 'verhuist' naar de familie Wevers, Koningsweg 2 in Aalten. Dela Wikkerink gaat er vaak met de baby op bezoek. Na de oorlog schrijven zijn ouders hem opnieuw in als: Aron Jan Willem Jedwab, met Jan als verwijzing naar zijn redder Jan Wikkerink.

Als Koningin Wilhelmina na de oorlog het huis van de familie Wikkerink bezoekt, zijn ze er bij. Dochter Jo Bulsink-Wikkerink: "Ik zie Wilhelmina nog staan. Ze slaat mijn opa op zijn schouder en zegt: U hebt een dappere zoon, mijnheer Wikkerink!"

Dit is een speciale uitgave ter gelegenheid van 80 jaar vrijheid. De gedichten in deze uitgave zijn geschreven door middelbare scholieren van Schaersvoorde voor het project 'Fluisteren in het donker' van Muziekvereniging Eendracht uit Aalten. De indrukwekkende onderduikverhalen uit deze route vormden de basis van dit unieke muziekproject.

COLOFON

Samenstelling en reactie:
**Werkgroep Onderduikroute
gemeente Aalten**

Beeldmateriaal:
Nationaal Onderduikmuseum

Gedichten:
Leerlingen Schaersvoorde

Eindredactie:
Stichting Achterhoek Toerisme

Vormgeving:
Deunk&Heebing, Wehl

In de schaduw van de bomen,
diep in het bos.
Stond een schuilplaats stil,
maar ooit vol van geluid.
De landbouwloods de plek van
onderduik en gevecht.
Waar mensen zochten naar een
stukje veiligheid.
De muren kenden allerlei geluiden
zoals angst en blijheid.
Maar ook het zachte verlangen
naar het leven van vrede,
de stilste gewonden.

Pem Koskamp